

BENDRASIS PROGRAMAVIMO DOKUMENTAS

EUROPOS SĄJUNGA
Europos socialinis fondas

NEĮGALIESIEMS TAIKOMŲ AKTYVIŲ DARBO RINKOS POLITIKOS PRIEMONIŲ VERTINIMAS IR PASIŪLYMŲ PARENGIMAS PRIEMONIŲ EFEKTYVUMUI DIDINTI

(įgyvendinant ESF projektą „Neįgaliųjų socialinės integracijos skatinimas“ Nr. D4-438/2004/2.3.0-03-241/US06-89)

SANTRAUKA

VILNIUS 2008

Vykdamas Lietuvos darbo biržos ES fondo finansuojamą projektą „Neįgaliųjų socialinės integracijos skatinimas“ Nr. D4-438/2004/2.3.0-03-241/US06-89, kurio tikslas padėti asmenims su negalia integruotis į visuomenę ir darbo rinką, sumažinti socialinę atskirtį, nukreipiant asmenis su negalia į aktyvios darbo rinkos politikos priemones, buvo atliktas mokslinis tyrimas. *Įgyvendinamo mokslinio tyrimo tikslas* – įvertinti aktyvios darbo rinkos politikos priemonių (profesinio mokymo ir remiamojo įdarbinimo) efektyvumą, remiantis asmenų, dalyvavusių projekto veiklose, ir juos įdarbinusių darbdavių apklausų duomenimis bei pateikti pasiūlymus dėl šių priemonių tobulinimo.

Mokslinis tyrimas įgyvendintas 3 etapais. Pirmajame tyrimo darbų etape buvo parengta tyrimo metodika bei tyrimo klausimynai – asmenims su negalia, dalyvaujantiems/baigusiems aktyvias darbo rinkos politikos (ADRP) programas bei priemones, ir aptariamąs priemones įgyvendinantiems (-usiems) darbdaviams.

Projekto dalyviams (asmenims su negalia bei projekte dalyvaujantiems darbdaviams) buvo parengti 8 klausimynai pagal atskiras tiriamas ADRP programas bei priemones – profesinio mokymo, darbo įgūdžių įgijimo rėmimo, įdarbinimo subsidijuojant bei viešųjų darbų. Tyrimo metu asmenys su negalia taip pat vertino „Pasitikėjimo savimi bei darbo paieškos įgūdžių ugdymo“ kompleksinės programos užsiėmimus, kurie skirti didinti asmenų su negalia motyvaciją ir darbo paieškos įgūdžius. Siekiant giliau išnagrinėti neįgaliųjų problemas, buvo parengtas klausimynas Neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų atstovams.

Antrajame tyrimo darbų etape buvo atliktos projekto dalyvių – asmenų su negalia ir darbdavių, įgyvendinančių atitinkamas ADRP priemones sociologinės apklausos bei Neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų ekspertinė apklausa. Apklauso duomenys buvo suvesti ir apdoroti matematine statistine programa (SPSS). Buvo apklausti 236 projekto dalyviai bei 153 juos įdarbinę darbdaviai. Projekto dalyviai dalyvavo įdarbinimo subsidijuojant, profesinio mokymo, darbo įgūdžių rėmimo bei viešųjų darbų priemonėse.

Trečiajame darbų etape atlikta neįgaliųjų padėties darbo rinkoje apžvalga makro lygmenyje, išanalizuoti sociologinių tyrimų duomenys (analizė pateikiama pagal skirtingas ADRP priemones bei programas). Taip pat atlikta užsienio šalies patirties analizė, pateikiami naudingi neįgaliųjų socialinės integracijos problemų sprendimo pavyzdžiai (remiantis Europos Sąjungos šalių patirtimi). Atliktų sociologinių tyrimų bei matematinių skaičiavimų pagrindu vertinamas ADRP socialinis bei ekonominis naudingumas, pateikiamos apibendrinančios išvados bei rekomendacijos.

Autoriai – vyr. m. d. dr. L. Okunevičiūtė Neverauskienė, vyr. m. d. dr. A. Pocius, vyr. m. d. doc. dr. B. Gruževskis, m. d. J. Moskvina, programuotojas R. Junevičius.

KAI KURIE MOKSLINIO TYRIMO REZULTATAI

Tyrimo eigoje buvo įgyvendinti šie pagrindiniai uždaviniai:

1. Išanalizuota neįgaliųjų asmenų padėtis darbo rinkoje (makro lygmenyje).
2. Paruošta tyrimo metodika bei atliktos reprezentatyvios asmenų su negalia ir juos įdarbinusių darbdavių apklausos, kurios užtikrino tyrimo rezultatų pagrįstumą bei objektyvumą.
3. Įvertinta projekto dalyvių nuomonė dėl dalyvavimo naudos projekte, sprendžiant jų užimtumo bei socialines problemas.
4. Atlikta aktyvios darbo rinkos politikos priemonių ekonominio ir socialinio efektyvumo analizė.
5. Įvertintas ir palygintas atskirų priemonių įgyvendinimo poveikis neįgaliųjų nedarbo mažinimui.
6. Pateiktos bedarbių, nutraukusių dalyvavimą aktyvios darbo rinkos politikos priemonėse, neįsidarbinimo priežastys.
7. Atliktas ekspertinis Neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų tyrimas.
8. Remiantis Europos Sąjungos šalių patirtimi pateikti naudingi neįgaliųjų socialinės integracijos problemų sprendimo pavyzdžiai.
9. Parengtos rekomendacijos dėl atskirų remiamojo įdarbinimo ir profesinio mokymo priemonių neįgaliesiems efektyvumo didinimo.
10. Pateiktos pagrindinės tyrimo išvados.

Neįgaliųjų padėties darbo rinkoje apžvalga makro lygmenyje

Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo Ministerijos internetiniame puslapyje paskelbtais duomenimis, 2007 m. šalyje gyveno 253 159 neįgalūs asmenys, t. y. asmenys, kuriems pripažintas neįgalumo lygis arba darbingumo lygis ir (ar) nustatyta specialiųjų poreikių tenkinimo reikmė. Pensinio amžiaus neįgaliųjų, kuriems nustatyta specialiųjų poreikių tenkinimo reikmė, 2007 m. buvo 67 030; darbingo amžiaus neįgaliųjų - 170 317; neįgaliųjų vaikų - 15 812. Neįgaliųjų skaičius mūsų šalyje atitinka Jungtinių Tautų Organizacijos duomenis – pagal kuriuos pasaulyje žmonės su negalia sudaro apie 10 procentų visų gyventojų.

Visuomenės senėjimo procesas turi įtakos ir neįgaliųjų skaičiaus didėjimui – daugėjant vyresnio amžiaus žmonių, didėja ir jų lyginamoji dalis bendrame neįgaliųjų asmenų skaičiuje. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 26,5 proc. neįgaliųjų sudaro asmenys, sulaukę pensinio amžiaus. Darbingo amžiaus asmenys, kuriems nustatyta invalidumo grupė, sudarė apie 67,3 proc., vaikai su negalia - apie 6,2 proc. iš bendro neįgaliųjų skaičiaus.

Kintant padėčiai darbo rinkoje ir sparčiai mažėjant nedarbui, ryškėja naujos tendencijos - darbdaviams vis sudėtingiau apsirūpinti reikiamos kvalifikacijos darbuotojais, kurių trūksta atskiruose šalies ūkio sektoriuose. Nors bendras bedarbių skaičius mažėja, sunkiai pavyksta įsivertinti darbo rinkoje ilgalaikiams bedarbiams, neįgaliesiems, vyresnio amžiaus bei gyvenantiems kaimo vietovėse, neturintiems kvalifikacijos ar žemos kvalifikacijos asmenims.¹ Viena iš tokių probleminių grupių darbo rinkoje yra neįgalūs žmonės. Ypač svarbi darbingo amžiaus neįgaliųjų socialinės integracijos sąlyga – sėkmingas jų įsiliejimas į darbo rinką. Analizuojant neįgaliųjų padėties darbo rinkoje kaitos tendencijas, svarbu pasinaudoti statistiniais duomenimis. Tačiau aktualios informacijos apie tiriamos grupės situaciją ypač trūksta. Būtina pabrėžti, kad Statistikos departamento pateiktoje 2007 m. liepos 27 d. Neįgaliųjų socialinės integracijos 2006 metų apžvalgoje vertinant situaciją darbo rinkoje apsiribojama tik darbo biržos duomenimis. Kitų duomenų šaltinių apie neįgaliųjų žmonių nedarbą nėra, o užimtumo duomenys visai nepateikiami.

Būtina pabrėžti, kad sparčiai gerėjant situacijai darbo rinkoje, darbo biržoje užregistruotų neįgaliųjų bedarbių skaičius augo (2001-2007 m. padidėjo nuo 4,4 iki 13,0 tūkst.). Darbo pasiūlai viršijant darbo paklausą, ši tendencija be abejonės reikštų neįgaliųjų asmenų padėties darbo rinkoje pablogėjimą, tačiau išaugusios darbo jėgos trūkumo sąlygomis vykstančius pokyčius galima visumoje vertinti pozityviai. Neįgaliųjų asmenų aktyvumo darbo rinkoje augimą skatino darbdavių noras išnaudoti papildomus žmogiškųjų išteklių rezervus, kurių vis žymesnę santykinę dalį sudaro neįgalieji asmenys (1 lentelė).

2002-2007 m. vis gausėjo aktyviose darbo rinkos politikos priemonėse ir programose dalyvavusių neįgaliųjų skaičius. Šis rodiklis padidėjo beveik 3 kartus. Dar sparčiau didėjo profesinio mokymo programoje dalyvavusių neįgaliųjų skaičius (4,8 karto). Apie du trečdalius šios programos dalyvių sudaro moterys.

---

¹ <http://utenosvic.lt/lt/pages/view/?id=374>.

Neįgaliųjų padėties darbo rinkoje rodikliai (Lietuvos darbo biržos duomenys)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Visų darbo biržoje užregistruotų asmenų rodikliai							
Įregistruotų bedarbių skaičius per metus	249700	243796	242065	204289	163945	160812	166681
Dalyvavo aktyviose darbo rinkos politikos priemonėse ir programose iš viso	106582	127398	146586	129883	129926	99815	72076
Dalyvavo profesinio mokymo ir perkvalifikavimo programoje	19603	21151	21376	17653	19797	19620	24378
Iš viso įsidarbino	134108	133667	130600	125513	109737	99684	111893
Įsidarbinusių dalis, palyginti su bendru bedarbių skaičiumi	53,7	54,8	54,0	61,4	66,9	62,0	67,1
Įsidarbinusių dalis, palyginti su dalyvavusių aktyviose priemonėse asmenų skaičiumi	125,8	104,9	89,1	96,6	84,5	99,9	155,2
Neįgaliųjų bedarbių rodikliai							
Įregistruotų neįgaliųjų bedarbių skaičius per metus	4408	5880	7897	9817	8817	10828	13005
Užregistruota neįgaliųjų palyginti su bendru bedarbių skaičiumi, %	1,8	2,4	3,3	4,8	5,4	6,7	7,8
Dalyvavo aktyviose darbo rinkos politikos priemonėse ir programose iš viso	-	2197	3843	4638	6699	6231	6364
Dalyvavo profesinio mokymo ir perkvalifikavimo programoje	197	257	330	318	478	760	1420
Vyrai	...	96	161	157	246	334	487
Moterys	...	161	169	161	232	426	933
Iš viso įsidarbino	2033	1924	2046	2665	3206	3809	5798
Palyginti su bendru įsidarbinusių asmenų skaičiumi, %	1,5	1,4	1,6	2,1	2,9	4,0	5,2
Įsidarbinusių dalis, palyginti su bendru bedarbių skaičiumi	46,1	32,7	25,9	27,1	36,4	35,2	44,6
Įsidarbinusių dalis, palyginti su dalyvavusių aktyviose priemonėse asmenų skaičiumi	-	87,6	53,2	57,5	47,9	61,1	91,1

Tyrimų rezultatų apibendrinimas

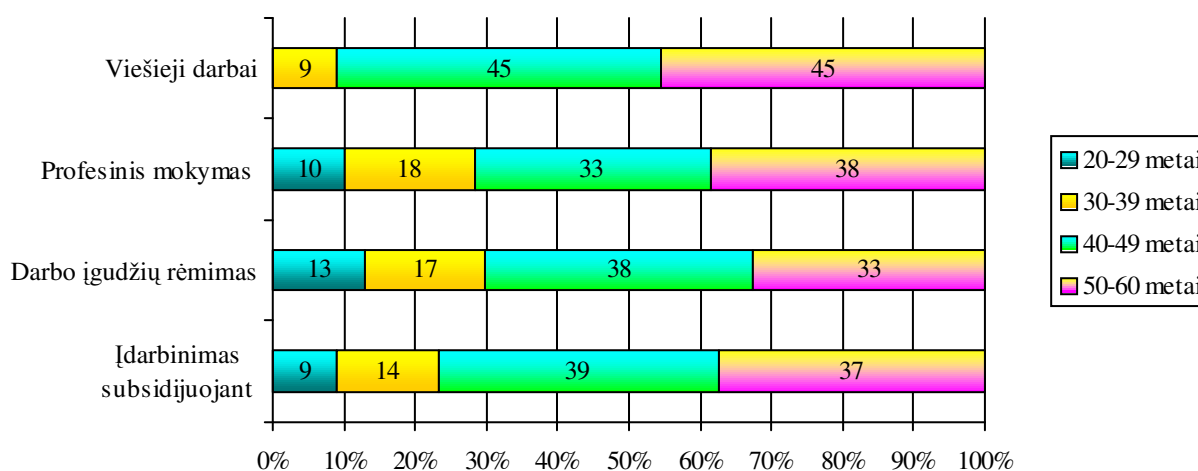
Projekto dalyvių (neįgaliųjų) tarpe vyravo vyresnio ir vidutinio amžiaus asmenys. Dauguma apklaustųjų – 40-49 metų bei 50-60 metų amžiaus neįgalieji. Santykinai didelį pagyvenusių asmenų lyginamąjį svorį galima paaiškinti tuo, jog darbo biržoje didėjo vyresnio

amžiaus žmonių dalis. Kita vertus, neįgalumas labiau būdingas vyresnio amžiaus žmonėms. Šios priežastys įtakoja darbo biržoje užsiregistravusių neįgalių asmenų struktūrą.

Daugiausiai vyresnio (50-60 metų) amžiaus žmonių dalyvavo viešuosiuose darbuose (45 proc.), mažiausiai – darbo įgūdžių įgijimo rėmime (33 proc. apklaustųjų). Santykinai daug pagyvenusių žmonių dalyvavo ir profesinio mokymo programoje (beveik 40 proc.) (1 diagrama). Tai rodo, jog vyresnis amžius nėra profesinio tobulėjimo kliūtis projekte dalyvavusiems asmenims.

1 diagrama

Priemonių dalyvių, dalyvavusių apklausoje, pasiskirstymas pagal amžių (%)

Absoliuti dauguma neįgalių priemonių dalyvių – didžiųjų miestų gyventojai. Net devyni dešimtadaliai viešųjų darbų dalyvių buvo miesto gyventojai, kitose priemonėse miesto gyventojų buvo kiek mažiau. Tarp skirtingų priemonių dalyvių miestelių gyventojų dalis buvo beveik pastovi (svyravo nuo 8 iki 10 procentų). Gerokai didesni skirtumai pastebimi nagrinėjant priemonės dalyvių iš kaimo dalies rodiklio reikšmę. Tarp įdarbinimo subsidijuojant priemonės dalyvių kaimo gyventojų dalis buvo didžiausia (17 proc.), tuo tarpu tarp viešųjų darbų dalyvių jų visai nebuvo.

Dauguma projekto dalyvių yra aukštesnio (40-55 proc.) darbingumo lygio neįgalieji. Ypač daug jų tarp įdarbinimo subsidijuojant ir viešųjų darbų priemonių dalyvių (atitinkamai 93 ir 73 proc.). Santykinai daug jų dalyvavo ir darbo įgūdžių įgijimo rėmimo priemonėje (du trečdaliai). Žemesnio (0-40 proc.) darbingumo lygio neįgalieji aktyviau dalyvavo profesinio mokymo programoje. Profesiniame mokyme dalyvavo kas antras žemesnį darbingumo lygį turintis neįgalus asmuo.

Pagrindinės įmonių, įdarbinusių priemonės dalyvius ekonominės veiklos – kitos paslaugos ir prekyba. Apytikriai kas antras kitų paslaugų sferos darbdavys įdarbino darbo įgūdžių įgijimo rėmimo ir įdarbinimo subsidijuojant priemonėse dalyvaujančius neįgaliuosius. Kas trečia prekybos įmonė įdarbino darbo įgūdžių įgijimo rėmimo priemonėje dalyvaujančius neįgaliuosius, kas penkta –įdarbinimo subsidijuojant. Trečia pagal svarbą ekonominė veikla, kurioje buvo įdarbinta daugiausia priemonės dalyvių – pramonė.

Dauguma įmonių (darbo biržos paslaugų naudotojų), įgyvendinančių neįgaliųjų asmenų įdarbinimo priemones, buvo miestų darbdaviai (apie 70-80 proc.), tik apie 10-15 proc. - miestelių. Kaimo įmonių dalis, kuriose buvo įdarbinti priemonės dalyviai svyravo nuo 5 iki 17 proc.

Tyrimo rezultatai parodė, kad dauguma darbdavių įmonėse įdarbintų projekto dalyvių galima priskirti aukštesnio (40-55 proc.) darbingumo lygio neįgaliesiems. Ypač daug jų tarp įdarbinimo subsidijuojant priemonės dalyvių (apie devyni dešimtadaliai.). Žemesnio (0-40 proc.) darbingumo lygio įdarbinti neįgalieji aktyviau dalyvavo profesinio mokymo programoje. Tarp neįgaliųjų priemonių dalyvių, kuriuos įdarbino darbdaviai, vyrauja kompleksinę negalią turintys asmenys. Tipiškiausios kompleksinės negalios pasireiškimo formos - bendras susirgimas, stuburo negalia, širdies ir kraujagyslių ligos. Viena iš svarbesnių negalios formų – judėjimo sutrikimai.

Socialinė priemonių nauda

Priemonės yra naudingos tiek darbdaviams, tiek projekto dalyviams. Tokiu būdu galima teigti, kad projekto įgyvendinimo metu buvo sėkmingai derinami skirtingų gyventojų grupių interesai. Tai svarbi projekto socialinio efektyvumo įgyvendinimo sąlyga. Ypač gerai projekto rezultatus vertino atskirų priemonių dalyviai. Neįgalieji dažniausiai pasirinko du geriausius vertinimus (5 ir 4 balai penkių balų skalėje). Naudingiausias projektas buvo patiems neįgaliesiems, darbo įgūdžių įgijimo rėmimo priemonės dalyviams (absoliutinė dauguma – 84 proc. apklaustųjų jį vertino 5 balais, t. y. labai gerai).

Įdarbinus darbo įgūdžių rėmimo priemonėje dalyvaujančius neįgalius asmenis net 73 proc. darbdavių turėjo galimybę susirasti tinkamą darbuotoją, įdarbinus viešųjų darbų dalyvius atitinkamai tokią galimybę turėjo 70 proc. Galimybę susirasti tinkamą darbuotoją dažnai akcentavo ir kitų priemonių dalyvius įdarbinantys darbdaviai.

60 proc. darbdavių manė, kad įdarbinus viešųjų darbų ir įdarbinimo subsidijuojant priemonėse dalyvaujančius asmenis, kuriems sunku įsidarbinti savarankiškai, prisidedama prie

socialinio teisingumo. Rečiausiai socialinio teisingumo aspektą paminėjo profesinio mokymo programos dalyvius įdarbinantys darbdaviai.

Daugiausiai apklaustųjų (63 proc.) pabrėžė, jog darbo įgūdžių rėmimo priemonė suteikia pakankamai laiko, kad darbuotojas galėtų įgyti reikalingus įgūdžius darbui konkrečioje įmonėje/organizacijoje (2 lentelė). Tai rodo šios priemonės taikymo tikslingumą projekto dalyviams. Kitų priemonių dalyvius įdarbinantys asmenys šį atsakymo variantą paminėjo rečiau.

2 lentelė

Darbdavių, atsakiusių į klausimą “Kokią naudą kaip darbdavys pastebite iš priemonės įgyvendinimo?” pasiskirstymas (%)

	Įdarbinimas subsidijuojant	Profesinis mokymas	Darbo įgūdžių rėmimas	Viešieji darbai
Priemonė leido susirasti tinkamą darbuotoją	62,5	65,4	73,7	70,0
Priemonė suteikia pakankamai laiko, kad darbuotojas galėtų įgyti reikalingus įgūdžius darbui konkrečioje įmonėje/organizacijoje	28,1	30,8	63,2	50,0
Įdarbinant asmenims, kuriems kitaip būtų sunku įsidarbinti savarankiškai, prisidedama prie socialinio teisingumo	60,4	42,3	52,6	60,0

Tyrimas išryškino asmenų su negalia tarpe vyraujančią nuostatą/tendenciją – įsidarbinti nepilną darbo dieną. Galima teigti, kad lanksčių užimtumo formų taikymas įdarbinant projekto dalyvius ne pilną darbo dieną yra svarbi sėkmingo neįgaliųjų įdarbinimo sąlyga.

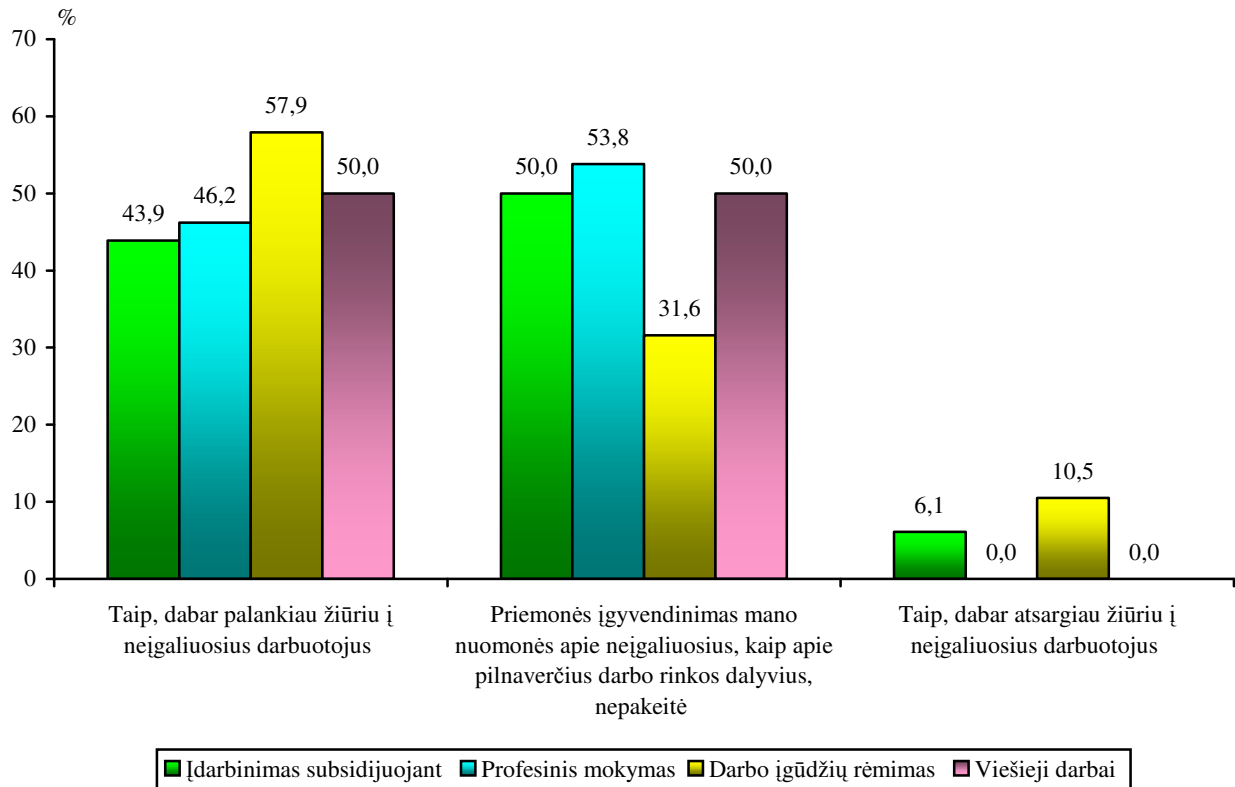
Projekto dalyvių įsitraukimas į priemonę neabejotinai pagerino jų psichologinę būklę bei suteikė pasitikėjimo savo jėgomis. Todėl dalyvavimas projekte ypač svarbus darbo neturintiems neįgaliems asmenims, kurių negalia ar profesinio pasirengimo stoka neleido jiems sėkmingai įsilieti į darbo rinką. Dalyvavimas priemonėse leidžia jiems pajusti, kad negalia nėra esminė kliūtis įsidarbinant, jog pasitikint savo jėgomis ją sėkmingai galima įveikti.

Antai priemonės įgyvendinimo eigoje darbdaviai ėmė žymiai geriau vertinti neįgalius darbuotojus. Tai rodo, kad pagerėjo neįgalių asmenų ir juos galinčių įdarbinti darbdavių tarpusavio supratimas, ėmė nykti anksčiau buvęs skeptiškas darbdavių požiūris į neįgaliųjų asmenų užimtumą. Minėti veiksniai žymiai pagerina neįgaliųjų socialinės integracijos galimybes. Tik 6 proc. įdarbinimo subsidijuojant ir 11 proc. darbo įgūdžių rėmimo priemonės

dalyvius įdarbinę darbdaviai neįgaliuosius darbuotojus ėmė vertinti atsargiau. Būtina pabrėžti, kad skeptiškos nuomonės apie neįgaliuosius darbuotojus neišreiškė nei vienas profesinio mokymo ir viešųjų darbų dalyvis įdarbinęs darbdavys (2 diagrama).

2 diagrama

Darbdavių, atsakiusių į klausimą “Ar dalyvaujant priemonėje pasikeitė Jūsų nuomonė apie neįgaliuosius, kaip apie pilnaverčius darbo rinkos dalyvius?” pasiskirstymas (%)

Priemonės poveikis neįgalųjų asmenų užimtumui, ekonominis priemonių efektyvumas

Įvertinus tai, kad dalis projekto dalyvių neturėjo jokių kitų galimybių įsidarbinti tik kaip dalyvaudami priemonėse, nedalyvaujančių priemonėse asmenų galimybė įsidarbinti sumažėtų maždaug 35 – 40 proc. Neturint kitos įsidarbinimo alternatyvos, daugiausiai sumažėtų darbo įgūdžių įgijimo rėmimo priemonių dalyvių asmenų įsidarbinimo galimybės (40 proc.), mažiausiai – viešųjų darbų (36 proc.). Tačiau būtina pabrėžti, kad esami skirtumai yra palyginti nežymūs.

Kita vertus, tarp profesinio mokymo programos dalyvių buvo daugiausiai manančių, kad nedalyvaujant priemonėje, jų įsidarbinimo galimybės sumažės iš dalies (53 proc.), mažiausiai jų buvo viešuosiuose darbuose (45 proc.). Apskaičiuota, kad savarankiškai galinčių

be priemonių pagalbos įsidarbinti projekto dalyvių dalis siekia apie 10-20 proc., kitiems 80-90 proc. aktyviose priemonėse dalyvavusių neįgaliųjų asmenų, įsitvirtinant darbo rinkoje, buvo būtina darbo biržos pagalba.

Vertinant projekto „Neįgaliųjų socialinės integracijos skatinimas“ naudą matome, kad bendras įdarbinimo rėmimo priemonių ekonominio efektyvumo rodiklis siekė 33 proc. Beveik nesiskyrė ir profesinio mokymo ekonominio efektyvumo rodiklis (32,4 proc.). Būtina pabrėžti, kad Valstybės bei socialinio draudimo fondo biudžetai gauna palyginti dideles pajamas, nekalbant jau apie tai, jog įgyvendinant projektą pasiekiami ir socialiniai tikslai. Investavus 1 Lt į šį projektą, net ir tuo atveju, kai įsidarbinusiam bedarbiui mokamas tik minimalus atlyginimas, Valstybės ir Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetai, prabėgus metam po *remiamo įdarbinimo priemonių* baigimo vidutiniškai gauna 0,33 Lt. Profesinio mokymo programos vieno lito metinė grąža siekė 0,32 Lt. Galima teigti, jog ilgalaikę profesinio mokymo priemonės naudą įvertinti sudėtinga, kadangi šios priemonės metu kvalifikaciją įgiję asmenys ir prabėgus ilgesniam laikotarpiui turi geresnes įsidarbinimo galimybes nei nekvalifikuoti asmenys, tačiau apie jų elgseną darbo rinkoje nėra duomenų. Be to, ilgiau dirbantys po šios priemonės asmenys, atsiradus darbo jėgos trūkumui, turi palyginti neblogas darbo užmokesčio augimo galimybes, kurios gali gerokai viršyti MMA.

Vertinant situaciją, negalima apriboti tik santykinio ekonominio efektyvumo rodikliu. Todėl skaičiuojamas kitas svarbus rodiklis – išlaidų atsipirkimo laikotarpis. Jis parodo, per kiek laiko atsiperka lėšos investuotos į konkrečią priemonę. Projekto lėšos, investuotos į darbo įgūdžių įgijimo rėmimą atsiperka greičiausiai – per 2,3 metų (du metus ir tris mėnesius). Įdarbinimo subsidijuojant programa atsiperka per 3,4 metų (tris metus ir keturis mėnesius). Lėčiausiai atsiperka viešųjų darbų priemonės lėšos – per 3,9 metų (tris metus ir devynis mėnesius).

KAI KURIOS TYRIMO IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Išvados

1. Tyrimas rodo, jog didesnė negalia ir su ja susijęs žemesnis (0-40 proc.) darbingumo lygis vis dar yra rimta šių žmonių integracijos į darbo rinką kliūtis. Sprendžiant iš gautų rezultatų, žemesnio darbingumo lygio asmenys yra žymiai pasyvesni dalyvaujant darbo biržos siūlomose priemonėse. Problemos aktualumą didina ir tas faktas, kad šiame dešimtmetyje pastebima neįgalių bedarbių, kurių darbingumas žemesnis - 0-40 proc. (atitinka I-II invalidumo grupes) lyginamojo svorio didėjimo tendencija. Jų dalis tarp visų neįgalių bedarbių 2001 m. buvo 17,2 proc., o 2007 m. beveik pasiekė 50 proc. reikšmę.

3. Neįgaliųjų dalyvavimas priemonėse padeda jiems neprarasti ryšių su darbo rinka ir visuomene. Dalyvavimas projekte jiems tapo svarbia jų socialinės integracijos į visuomenę dalimi. Projekto įgyvendinimo metu siekiantiems įsitvirtinti darbo rinkoje neįgaliems asmenims darbdaviai suteikė įvairią pagalbą, padėdami jiems prisitaikyti prie darbo rinkos poreikių. Įdarbinimo subsidijuojant priemonės dalyvius įdarbinę darbdaviai dažniausiai taikė lankstų darbo grafiką (65 proc.). Profesinio mokymo ir darbo įgūdžių įgijimo rėmimo priemonės dalyviams dažniausiai teikiama pagalba buvo jų papildomas apmokymas įsidarbinus konkrečioje darbo vietoje (ją paminėjo atitinkamai 65 ir 68 proc.). Viešųjų darbų priemonės dalyviams (60 proc.) dažniausiai darbdaviai suteikdavo pagalbą atliekant tam tikras darbo funkcijas, įdarbinimo subsidijuojant priemonėje dalyvavusiems asmenims (12 proc.) – pritaikydami darbo vietą.

4. Profesinio mokymo metu gautos žinios bei įgyta ar patobulinta kvalifikacija padeda šioje programoje dalyvavusiems asmenims sėkmingiau integruotis į darbo rinką. Tuo pačiu atsiranda daugiau galimybių darbdaviams užpildyti esamas darbo vietas aukštesnę kvalifikaciją turinčiais darbuotojais. Nors materialinės padėties pagerinimas yra svarbus naudos aspektas, profesinio mokymo programoje dalyvavę apklaustieji jį išskyrė rečiau nei įgytų žinių bei įgūdžių naudą susirandant darbą. Kitaip tariant, profesinio mokymo programos dalyviai yra labiau orientuoti į profesinį tobulėjimą, geriau suvokiantys įgyjamų žinių ir įgūdžių naudą nei kitose priemonėse dalyvaujantys asmenys.

5. Apibendrinant, galima teigti, kad projektas „*Neįgaliųjų socialinės integracijos skatinimas*“ yra ekonomiškai efektyvus, nors ir vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad tam pačiam rezultatui pasiekti į neįgalių asmenų dalyvavimą aktyviose priemonėse dėl riboto jų

darbingumo reikia investuoti santykinai daugiau lėšų nei integruojant negalios neturinčius asmenis, kadangi neįgalių asmenų metinis įsidarbinimo rodiklis po jų registracijos darbo biržoje siekia tik du trečdalius visų bedarbių įsidarbinimo rodiklio. Todėl objektyviai vertinant, lėšos investuotos į neįgalių žmonių integraciją į darbo rinką atsiperka vėliau nei analogiški pinigai, skirti negalios neturinčių asmenų dalyvavimui aktyviose priemonėse. Antai 2007 m. atliktas „*Integracijos į darbo rinką galimybių plėtra*“ tyrimas rodo, kad šio projekto lėšos, investuotos į visų bedarbių darbo įgūdžių rėmimą atsiperka per 1,1 metų, įdarbinimo subsidijuojant programa atsiperka per 1,6 metų.

6. Kita vertus, ekonominių investicijų į žmogiškuosius išteklius su negalia tikslingumą apsprendžia tas faktas, jog darbo jėgos trūkumo sąlygomis aktyvesni asmenys suranda savo vietą darbo rinkoje ilgesniam laikotarpiui. Tokių neįgaliųjų įtraukimo į projektą nauda perspektyvoje yra akivaizdi, nes bent du ar tris metus dėl integracijos į darbo rinką postūmio (projekto dėka) išsilaikę asmenys turėtų kompensuoti nesėkmingas kitų dalyvių įsidarbinimo pastangas. Be to, išryškėjus darbo jėgos trūkumui, sėkminga dalies projekto dalyvių integracija į darbo rinką sušvelnina darbo jėgos trūkumo problemas šalyje bei sumažina darbo pasiūlos bei paklausos neatitikimą.

Rekomendacijos

1. Remiantis užsienio šalių patirtimi, o taip pat ekspertų nuomone, viena efektyviausių pagalbos neįgaliesiems, siekiantiems integracijos į darbo rinką priemonių yra darbo asistento (tarpininko, atvejo vadybininko, darbo moderatoriaus) specialisto rengimas bei jų teikiamų paslaugų diegimas. Tikslinga kreiptis į Socialinės apsaugos ir darbo ministeriją inicijuojant teisinės bazės, reglamentuojančios darbo asistento veiklą, peržiūrą, siekiant platesnio ir išsamesnio šios pareigybės apibrėžimo.

2. Valstybės nustatytos socialinės garantijos neįgaliesiems nesiejamos su jų darbingumu bei darbo pajamų praradimu. Didėjant socialinei paramai dalis žmonių su negalia neturi aiškių paskatų dirbti, nemano turį patys susirasti darbą ar susikurti darbo vietą. O juk neįgalaus asmens gebėjimus atitinkantis darbas turi tapti svarbesniu dalyku už teikiamas lengvatas. Specialistai pastebi, kad dalis neįgaliųjų dirbti atsisako nenorėdami prarasti dalies pajamų, kadangi norintis savarankiškai įsidarbinti asmuo praranda neįgalumo išmokas.² Todėl labai svarbu yra didinti asmenų su negalia socialinį bei ekonominį aktyvumą bei jų

---

² Veidas. Neįgalumas diagnozė. Suderinama su darbu. 2008 Nr. 18. p. 30-31.

suinteresuotumą dirbti, jų užimtumo atveju mokant dalines išmokas neįgaliesiems asmenims. Manytumėme, kad tai ypač svarbi neįgaliųjų įsidarbinimo efektyvumo didinimo sąlyga šalies ūkio mastu. Tačiau, kad šios išmokos tikrai atliktų savo socialinę funkciją ir būtų sutaupyta ne mažai Valstybės biudžeto lėšų, inicijuojant Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai galėtų būti nustatytos dalinių išmokų „lubos“, kurias gautų tik įsidarbinę neįgalieji asmenys, kurių darbo užmokestis santykinai žemas (pavyzdžiui, MMA neviršytų 1,5 karto ir daugiau).

3. Neįgaliųjų NVO, bendradarbiaudamos su vietos valdžios institucijomis turėtų suaktyvinti norinčių dirbti, bet turinčių integracijos į darbo rinką sunkumų klientų paiešką, prioritetą teikiant neįgaliesiems asmenims bei mažesnių miestelių ir kaimų gyventojams, kurie dėl didesnių atstumų informacijos stokos ar kitų priežasčių nepatenka į darbo biržos akiratį. Tai padėtų efektyviau išnaudoti esamus potencialius darbo išteklius ir pagerintų neįgaliųjų ir kitų su socialinės atskirties problemomis susiduriančių gyventojų grupių integraciją į visuomenę.

4. Didinant aktyvių darbo rinkos politikos priemonių efektyvumą, tikslinga jas labiau pritaikyti prie neįgalių asmenų poreikių. Siūlome sudaryti *neįgalių asmenų adaptacijos darbo rinkoje programą*, kurioje būtų skiriamos konkrečios lėšos pritaikyti darbo vietas neįgaliųjų poreikiams. Tai padėtų ne tik riboto darbingumo žmonėms sėkmingai įsitraukti į darbo rinką, bet ir paskatintų naujų technologijų diegimą neįgaliosius įdarbinančiose įmonėse, padidintų darbo patrauklumą bei sumažintų fizinio bei protinio darbo skirtumus.

5. Formuodami rekomendacijas *įdarbinimo subsidijuojant* priemonės dalyvius įdarbinantys darbdaviai (dažniau nei įmonių vadovai, įdarbinantys kitų priemonių dalyvius) pabrėžė būtinumą didinti priemonės dalyvių darbo motyvaciją. Daugiau nei kas penktas pateikęs rekomendacijas šios priemonės dalyvius įdarbinantis darbdavys teigė, kad patys neįgalieji turėtų būti aktyvesni, ieškodami tinkamo darbo. *Nepakankama neįgaliųjų asmenų darbinė motyvacija – viena iš svarbesnių įdarbinimo subsidijuojant priemonės efektyvumo didinimo kliūčių. Todėl darbo biržų indėlis didinant neįgaliųjų priemonės dalyvių darbinę motyvaciją irgi galėtų būti gerokai svaresnis – įdarbinimo subsidijuojant priemonės dalyviai prieš tai turi būti nukreipiami į specialias programas, kuriose būtų didesnis dėmesys skiriamas darbinės ir profesinės motyvacijos tobulinimui.* Kita vertus, darbdaviai ir patys turėtų aktyviau imtis priemonių neįgaliųjų darbinės motyvacijos skatinimo problemoms spręsti – didinti darbo apmokėjimą bei gerinti darbo sąlygas.

6. Plėtojant mokymo paslaugas, vertėtų atkreipti dėmesį į labai netolygų *profesinio mokymo programos* dalyvių pasiskirstymą pagal lytį. Tyrimo duomenimis, ypač ryški disproporcija pastebima profesinio mokymo programos dalyvių struktūroje, kur moterys sudarė net 83 proc. besimokančių asmenų, vyrai tik 17 proc., tuo tarpu kai darbo biržos duomenimis

2008 m. pradžioje vyrų lyginamasis svoris tarp bedarbių buvo apie 40 proc. *Demografinė lyties disproporcija rodo, jog būtina didinti darbo biržoje užsiregistravusių neįgalių vyrų profesinio tobulėjimo motyvaciją didinant jų lyginamąjį svorį tarp profesinio mokymo programos dalyvių. Iš kitos pusės, rekomenduotina geriau pritaikyti atskiras mokymo programas neįgalių vyrų poreikiams padidinus jų patrauklumą.*

7. Tyrimo duomenimis, darbdavių, įdarbinusių neįgalius asmenis *viešuosiuose darbuose* buvo mažiausiai (tik 7 proc.). Tačiau padidinus šios priemonės patrauklumą, siūlant neįgaliems žmonėms *viešuosiuose darbuose* daugiau prie ribotų šių asmenų fizinių galimybių pritaikytų darbo vietų, jų reikšmė galėtų padidėti. Tai pakankamai aktualu dabartinėmis sąlygomis, kai mažėjant BVP augimo tempams, vėl gali pradėti augti nedarbas. Tokiu atveju neįgalieji, kaip bene labiausiai socialiai pažeidžiama žmonių grupė, gali likti už darbo rinkos borto. Dėl šių priežasčių *viešieji darbai* neįgaliesiems asmenims yra tikrai dėmesio verta darbo rinkos politikos priemonė. Kita vertus, *viešieji darbai*, nors ir jie yra nepopuliarūs neįgaliųjų asmenų tarpe, tai santykinai pigesnė priemonė nei darbo įgūdžių įgijimo rėmimo bei įdarbinimo subsidijuojant priemonės.

Apbendrinant esamą padėtį tikslinga:

- Modernizuoti *viešuosius darbus* neįgaliesiems asmenims didinant jų patrauklumą, kuriant neįgaliesiems asmenims daugiau prie jų fizinių galimybių pritaikytų, daugiau sunkaus fizinio darbo nereikalaujančių darbo vietų;
- Didinti *viešųjų darbų* patrauklumą, kombinuojant neįgaliųjų užimtumą šioje priemonėje su darbu (veikla) kitose užimtumo rėmimo priemonėse.

8. Tyrimas parodė, kad *pasitikėjimo savimi bei darbo paieškos įgūdžių ugdymo programos dalyviai* palankiai įvertino jos metu suteiktas žinias apie aktyvių darbo rinkos politikos priemonių taikymą neįgaliesiems bei situaciją darbo rinkoje. Nepaisant to, išryškėjo, kad ši programa buvo mažiau veiksminga mokantis suformuoti gerą įvaizdį bendraujant su darbdaviu, siekiant patobulinti atskirų priemonių dalyvių karjeros planavimą bei savęs pažinimą. Manytumėme, kad atsižvelgiant į tai, *reikėtų organizuoti kvalifikacijos kėlimo kursus TDB darbuotojams, kurie dirba su ieškančiais darbo neįgaliaisiais bei kitais papildomai remiamais bedarbiais*. Jose būtų apmokoma kaip geriau suteikti pagalbą norintiems įsidarbinti neįgaliesiems ir kitiems remtiniams bedarbiams, efektyviau pateikiant jiems žinias apie teigiamo įvaizdžio darbdaviui kūrimą, karjeros planavimą ir savęs pažinimą. Labai yra svarbu šiose kursuose įgyti papildomų psichologijos žinių. Šios priemonės reikalingumą rodo ir kiti tyrimai. Specialistai teigia, jog būtina visiems socialiniams partneriams stiprinti žmogiškuosius

resursus, nes pastaruoju metu neretai pritrūksta neįgaliųjų specifika išmanančių ir atitinkamos srities projektų vadybos ir tarpinstitucinio darbo gebėjimus turinčių darbuotojų.